

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

på sin plats. Hans snålhet, snikna ekonomiska spekulationer och liknöjdhet inför mindre lyckligt lottade människors öden är beklämmande, sak samma om det rör grannar i Stratford, gamla vänner eller familjemedlemmar, dottern Susanna med make undantagna. Obetalda räkningar är legio, liksom inkallelser till domstol, dels som svärande, dels som kärande.

KDJ tecknar Shakespeares sista levnadsmånader som präglade av depression och ymnig alkoholförtäring för att mildra de smärtor som cirkulationsbesvär och syfilis åsamkade honom. Den föga omtyckta dottern Judiths äktenskap med en oduglig vinhandlare, som till råga på allt åtalades en månad efter bröllopet för att ha gjort en ung Stratfordkvinna med barn, förmörkade ytterligare en tillvaro, som endast hade sina ljuspunkter i arbetet med att samla produktionen och revidera den för en folioutgåva.

För en gångs skull tillåter sig KDJ här att låta spekulativen flöda. Däremot står hon på fast mark i den utsökta genomgången av Shakespeares testamente. Dess många uteslutningar, luckor, sena tillägg och illa dolda rancuner utgör en nedslående läsning och torde för överskådlig tid framöver färga bilden av dramatikern: förgrämd, utan kontakt med främst hustrun och yngsta dottern med svårson, disharmonisk, bitter och hätsk, helt styrd av viljan att inte låta det betydande arvet förlösas av ovärdiga anförvanter. Här sörsj inte – som hos många av hans samtida – för donationer eller fonder avsedda att hjälpa de fattiga eller främja studiebegåvningar.

Hos KDJ finns lärdom utan tyngd, elegans och humor utan effektsökeri eller ytlighet. Ofta anför hon alternativa tolkningar av ett sakförhållande utan att binda sig för en läsning. Efter Park Honans *Shakespeare: A Life* (1998), nu KDJ:s punktstudier och i väntan på Anthony James Wests *The Shakespeare First Folio: The History of the Book* (vol. 1) kan man blott konstatera att ShakespeaREFORSKNINGEN är vitalare än på länge. Det är ändå värt att citera de ord med vilka KDJ avslutar sin framställning: "It's far better not to read yet another biography, but to 'read him'" (s. 284).

Pär Hellström

Mimesis förvandlingar. Tradition och förnyelse i renässansens och barockens litteratur. Red. Hans-Erik Johannesson, Hans Helander, Vibeke Roggen, Annika Ström. Stockholm 2002.

I april 1999 hölls i Göteborg en konferens under rubriken "Tradition och förnyelse i renässansens och barockens litteratur". I bokform har resultatet blivit en diger volym bestående av artiklar baserade på konferensinläggen och grupperade kring epok- och periodfrågor, förhållandet mellan retorik och poetik, frågor rörande *imitatio*, citatkonst och emblemantik och skilda genrer som epos och drama samt utblickar mot den utomnordiska renässansdiktningen.

Knappast någon kunde vara bättre skickad att inleda en volym som denna än landets ledande retorikforskare, Kurt Johannesson. I sin intresseväckande artikel, "Renässans & barock – två diskutabla begrepp" förenar han lärdom och *eloquentia* på sitt sedvanligt eleganta vis i den djärva – för många säkert provocerande – men i mitt tycke fruktbara idén att utifrån retorikens regelverk och praktik ersätta begreppen renässans och barock med klassicism, då fattad som retoriskt system som förmår beskriva de gemensamma drag som präglar textproduktionen under den aktuella perioden: "Detta skulle då sammanfatta och karaktärisera värtaligheten och poesin från medeltidens slut till romantikens genombrott [...] Detta riskerar att skymmas bort, när man i stället betonar det skiljaktiga och försöker visa hur en rad epoker med distinkta och karaktäristiska egenskaper följt varandra i en logisk och meningsfull sekvens: renässans, barock, upplysning, frihetstid, gustaviansk tid osv.". I mitt tycke har Johannesson tveklöst en poäng med sitt grepp som i och för sig förutsätter att man med äldre litteraturhistoria i hög grad egentligen menar retorikhistoria, men det är minst sagt rimligt, om man betänker, att det före 1800-talet snarast fanns "vitterhet", inte litteratur.

Nästa bidrag jag särskilt fastnat är "Om emblemantikens roll i 1600-talets samhälle" av konstvetaren Allan Ellenius. Det är inte lika djärvt i anslaget som Johannessons men hans artikel är lärt solid och förmedlar viktig kunskap till var och en som är det minsta intresserad av den intrikata 1600-talskulturens föreställningsvärld.

En av den samtida litteraturvetenskapens absolut främsta forskare, Stockholmsprofessorn Anders Cullhed, specialist på den aktuella perio-

den, med en briljant bok om Quevedo som tyngst vägande merit, presenterar en mycket kort (hans eget uttryck är "snapshot") artikel över ett väldigt ämne "Originalitet och imitation i renässanspoetiken". Han intresserar sig främst för intertextualitetens roll inom densamma och berör kända storheter som Scaliger, de Bellay och Erasmus av Rotterdam, men även för viktiga, men för andra än den trängre skaran specialister mindre kända men betydelsefulla namn, som Marco Girolamo Vida, Giovan Francesco Pico och Bernadino Partenio. Jag ser Cullheds bidrag främst som en introduktion till ett minst sagt spännande forskningsfält vilket väcker förväntningar om en framtöt i stor skala på detta viktiga område.

Även i Hans-Erik Johannessons informativa artikel står *imitatio* i centrum, vilket direkt framgår av titeln: "Imitatio – modelldiktning och poetisk teknik". Författaren intresserar sig främst för frågan "hur humanismens latinpoeter genom *imitatio* övertog och omformade förrådet av antikens litterära modeller och poetiska tekniker" (101). Den Vida som Cullhed flyktigt nämner hamnar i fokus hos Johannesson, särskilt då den roll som *imitatio* (mimesis) spelar i Vidas poetik, "den första latinska renässanspoetik som i lärodiktens form omformar traditionen från Vergilius Georgica, Lucretius De rerum natura och (förstås) Horatius poetik" (101). Vida övertar Vergilius *imitatio*, dvs. i praktiken dennes principer för allusionskonst eller dennes intertextuella metod, om man så vill. Vida excellerar i så hög grad i dold *imitatio*, att den närmar sig den litterära stölden (*furtum*), en dygd i Vidas begreppsvärld.

I ytterligare tre studier står *imitatio* i centrum. Latinisten Annika Ströms bidrag "Imitation och kompositionsteknik i nylatinska begravningsdikter" fokuserar på praxis i en svensk genrekontext. Ströms *exordium* utgör en snabb presentation av Petrarcas imitatioideal, på djup förtrogenhet vilande inspiration snarare än efterapning (vilken Petrarca föraktar djupt). Efter detta följer en kommentar till en begravningsdikt av Per Claesson Prytz. Dikten anknyter till Petrarcas ideal men det gäller inte för de övriga dikter som Ström lyfter fram. Här är det fråga om [långa sjok av] direkta citat, dvs. efterapande *imitatio* eller *cento*. Förklaringen till detta står att finna i tidens pedagogiska praxis, memorerandet av de lästa poeterna med hjälp av *florilegia* och *thesauri* och att man ser diktning som hantverk där man kan lära av mästarerna. Naturligtvis ligger det en djup av-

grund mellan Petrarcas sofistikerade ideal och det latintragglande som bestämt svenskarnas tillfällesdikter och – får man förmoda – deras uppfattning om hur dikt blir till.

Cento i en för en modern läsare närmast extrem form möter hos Justus Lipsius i dennes *Politica*, en berömd handbok i styrandets konst, vilken diskuteras i Bo Lindbergs "Citat och kontext i Justus Lipsius *Politica*", en givande framställning och i Stina Hanssons högintressanta "Imitatio och cento, repertoar- och verkdiktning. 'Giljare-Effwentyr' och Stiernhielms *Hercules*". Hansson har letat upp en anonym dikt med den titel som anges i artikelrubriken och som hon undersöker i dess egenskap av "tidigt steg på den svenska litteraturens väg från repertoar- till verkdiktning" (145). I dikten möter dels bröllopsdiktens svenska 1600-talsrepertoar, dels tydlig pastisch. Hansson visar skickligt, att diktens förhållande till bröllopsdiktningen bäst beskrivs i termer av *imitatio*, medan man i fråga om dess förhållande till *Hercules* utmärkt väl kan tala om "centokaraktär" (148).

Med exempel hämtade ur den engelska litteraturhistorien, bl.a. (och främst) *Jane Eyre* visar Helena Ardholm i "Förnyelsetanken i det emblematiske tankesättet: idéer kring den engelska emblematiske utveckling" att den aldrig förlorar sin aktualitet för engelskt andligt liv (då inbegriper litterär produktion) under 1700- och 1800-talen, en nog så viktig aspekt inte minst för förståelsen av dåtida romankonst på engelsk botten, en romankonst vilken, som bekant, starkt fokuserar på moraliska spörsmål.

I den följande avdelningen, "Retorik och poetik" möter fem bidrag vilka behandlar följande ting: "Retorik i teori och praktik hos två finska professorer i vältalighet" (Raija Sarasti-Wilenius), "Att skriva grekiska barockdikter under barocktiden" (Tua Korhonen), "Anders Bording – mod det 'uafvendelige'" (Torben Mundbjerg), "Poesins plass i *ars rhetorica*. Om bruken av poetiske tekster i retorisk lærebook" (Amund Ove Bördahl), "Nils Tomassøns bruk av logikken i *Cestus sapphicus*, Christiania 1661" (Vibeke Roggen).

Sarasti-Wilenius intresserar sig för sig *eloquentia* på nordisk botten, särskilt finsk, noga taget finlandssvensk (Åbo), medan Kurhonen lyfter fram något så okänt som svensk och finsk humanistdiktning på grekiska. Mundbergs ämne är snävare, en enda herdedikt, Anders Bornings dikt nr 138, vilken läses med elisabetanerna som fond, medan Bördahl greppar över ett större ämne, po-

esins plats i *ars rhetorica*, då i form av en manual av Kort Aslaksen, *De dicendi et disserendi ratione* (1622), en för tiden helt representativ lärobok. I och med Roggens artikel är vi tillbaka i kommentaren till den enskilda texten, den alltigenom märkliga *Cestus Sapphicus*, ”ett stykke lærd underholdningslitteratur” (244) på ramistisk-logisk botten.

Härefter följer avdelningen *Stilfrågor*. Först ut är Mats Malm i ”Stil och auktoritet”, en studie som inte diskuterar *ethos* utan textauktoritet. I sin uppslagsrika artikel byggd främst kring Fornelius *Poetica tripartita* (1643), ett verk inom italiensk renässanstradition och aktuellt långt in på 1700-talet, vars [defensivt hållna] sanningsdefinitioner får illustrera den första svenska romanen, Mörks och Törngrens *Adalriks och Giöthildas Äfventyr* (1742–44), något så speciellt som en barockroman i fornordisk miljö!

Även Henrik Blicher ställer en enskild text i centrum, ”...bestandig i sin ubestandig Skik. Komposition og billedsprog i Poul Andersens *Don Pedro*”, för en väsentligen genre- och receptionshistoriskt anlagd artikel, där han menar, att den dominerande linjen inom dansk litteraturhistoria, vilken han beskriver som klassicistisk, förhindrat en läsning av Andersens text på dess egna villkor.

Eva Odelman intresserar sig originellt nog för den siste katolske biskopen i Linköping Hans Brask, ”Biskop Brask – en nyskapande reaktionär, eller tvärtom”, och då främst för hans makaroniska korrespondens baserad på ett tämligen självsvåldigt medeltidslatin. Fram tonar en bild av en teologiskt konservativ katolik med ett livligt intresse för ny teknik (!) – en oväntad bild av den man som inför eftervärlden är mest känd för ”brasklappen”.

I avdelningens sista bidrag, Monika Johanssons ”Latinet som distinktiv faktor i stilpredikan”, en filologisk framställning av bästa märke, intresserar sig författaren för två präster, Nicolaus Grubb och Jonas Petri Gothus, vilka är männen bakom Sveriges första större latinlexikon, *Lexicon Lincopense* eller *Lincopensen* (1640). För att klargöra principerna för att fastställa vem som bidragit med vad, går Johansson till de båda prelaternas bevarade likpredikningar och visar övertygande, att de kan skiljas åt genom respektive bruk av latinet.

I volymens avslutande parti, ”Genrernas mångfald”, möter fem bidrag: ”Antoine Garrissoles’

Adolphis, en episk hyllning till Gustav II Adolf” (Hans Helander), ”Bild och text – Baldes *inventio*-teknik (Heidrun Führer), ”Två världar möts på gränsen mellan två renässanser. En västerländsk bild i bysantiska ord” (Ingela Nilsson), ”Ramberättelsens form och funktion i några novellsamlingar från 1500-talets Frankrike” (Britt-Marie Karlsson), ”*Raritas et curiositas*. Amtmann Hans Hanssen Lilienskiold, en 1600-talls europeer” (Rasmus Brandt). Som framgår av rubrikerna är ämnesspridningen även i denna del betydande, alltifrån latinskspråkig hexameterdiktning till Gustav II Adolfs ära (upphovsmannen är fransman), via enigmatisk *inventio*-teknik, bysantisk ekfras, ramberättelseanalys (*Heptameron* i jämförelse med *Contes amoureux* (1537) och *Contes du monde aventureux* (1555) för att landa i Lilienskiolds *Scriptum boreale*, tillkommen ca 1670 men tryckt först på 1900-talet.

Samtliga dessa bidrag är alltifrån givande och intressanta till fångslande, ett omdöme som kan utsträckas till att gälla volymen i stort. Här ryms mycket vetande och sammantagna ger bidragen en god inblick i en påtagligt dynamisk forskning på ett minst sagt väsentligt område. Här möter inte endast ”äldre” forskare som exempelvis Kurt Johannesson och Stina Hansson utan också yngre som Cullhed och Malm och det är mycket glädjande, inte minst för en recensent som själv ägnat sig åt [ännu] äldre litteratur, medeltida romansk sådan, att kunna konstatera, att renässans- och barockforskningen på svensk botten inte blott lever utan att den är livlig! Den oro som man för ett par decennier sedan kunde känna, då snart sagt alla yngre forskare ägnade sig åt [helt] modern litteratur, är nu, om inte helt bortblåst, så rejält mycket mindre. Alla intresserade av 1500-, 1600- och 1700-talens kulturproduktion (vitterhet) har i denna volym en rik källa att ösa ur.

Ulf Malm

Jean Starobinski, *Jean-Jacques Rousseau: Genomskinlighet och hinder jämte Boten i soten: Rousseaus tänkande (Jean-Jacques Rousseau: La transparence et l'obstacle & Le Remède dans le mal: la pensée de Rousseau)*. Övers. Jan Stolpe. Atlantis. Stockholm 2002.

Jean Starobinskis viktigaste verk *Jean-Jacques Rousseau: La transparence et l'obstacle* utgavs redan 1957 och kom att bli en av den tematiska kri-